

הוראת האנגלית ללומדים הצעירים**

מאמר זה בא לסכם שלוש תזות עיקריות מבין אלה שהועלו בכינוס שנערך בקובנטרי, מהיותן רלוונטיות במיוחד להכשרת מורים לאנגלית במכללות בארץ בכלל ובמכללת דוד ילין בפרט.

מטרת הכינוס היתה להפגיש דידקטיקנים מארצות שונות, כדי שיציגו את הנעשה בתחום הוראת האנגלית בארצם לתלמידים צעירים, בגיל חמש עד שמונה; זאת לצד חשיבה משותפת ותכנון שיתוף פעולה לעתיד, תוך כדי לימוד מהנעשה בארצות שונות והשתתפות בסדנאות ובהרצאות מליאה, שניהלו והרצו מומחים, כגון Shelagh Rixon, Jackie Holender, Meriel Bloor, Dr. Les Bell ואחרים.

בכינוס השתתפו עשרים נציגים משש-עשרה מדינות, ביניהם נציגי כוויית, ערב הסעודית, קוריאה, סיישל ואינדונסיה, שעבורם זה היה מפגש ראשון עם נציגה ישראלית. אחרי המבוכה הראשונית נוצרו יחסי עבודה טובים בין כל הנציגים, ובהמשך התברר שחלק מהמדינות הללו מתמודדות עם בעיות הדומות לשלנו בכל הנוגע להוראת השפה האנגלית ללומדים צעירים: תקציב, כוח-אדם, תכנים, האוטונומיה של המורה בבחירת החומר וספרי הלימוד, היעדר משאבים מספיקים בהכשרת מורים, וכדומה.

כמו כן כלל הכינוס ביקור בבתי-ספר יסודיים בקובנטרי, שבהם מלמדים אנגלית כשפה שנייה. בבתי-ספר אלה, 87% מהתלמידים הם ילדי מהגרים (בעיקר הודים, פקיסטנים וערבים) שהאנגלית איננה שפת אמם. ילדים

* ד"ר לילי זמיר היא מדריכה דידקטית ומורה במכללה לחינוך ע"ש דוד ילין.
** רשמים מכינוס שנערך באוניברסיטת ווריק בקובנטרי, אנגליה, בין 10 ל-29 בספטמבר 1993, בנושא זה.

אלה מגיעים לבית-הספר כשאינם יודעים לדבר אנגלית כלל, שכן בבית מקפידים לדבר איתם רק בשפת אמם, שפה שהם שומרים עליה בקנאות רבה, אף שחלק ניכר מן המשפחות נמצאות באנגליה מעל לעשרים שנה. שיטות הוראת השפה לתלמידים הללו עוררו התעניינות רבה, שכן ניתן ליישם את חלקן בארצות שבהן האנגלית נלמדת כשפה זרה. עם זאת אין להתעלם מן העובדה שילדים אלה חשופים לאנגלית יותר מילדים אחרים בגיל דומה, שכן זוהי שפת המדינה שהם חיים בה, וההסתברות של חשיפה לשפה גדולה מזו של ילד שחי באינדונסיה או בקוריאה.

חשוב לציין שבמכללת דוד ילין פועל מסלול הכשרה מיוחד למורים לאנגלית לבית-הספר היסודי, שמייחד תשומת לב למתודולוגיה המאפיינת את צורכי הלומד הצעיר.

כשחידשתי את המסלול הזה לפני שלוש שנים, היתה מטרתי הראשונה לאפשר לסטודנטים מהמסלול היסודי להתמחות בהוראת האנגלית לכיתות בית-הספר היסודי, לאור העובדה שבמכללה היה קיים רק מסלול להכשרת מורים לאנגלית לחטיבת הביניים, על אף שלימוד האנגלית בבית-הספר היסודי מתחיל מכיתה ג'.

כאשר נודע שמשדד החינוך מתכוון לעודד את הוראת האנגלית החל מכיתה א', כפי שמקובל בהרבה ארצות במערב-אירופה, התחיל המסלול להיערך לכך, בתקווה שנצליח להכשיר מורים לאנגלית אפילו לגיל הרך, כיוון שהצעד הבא צפוי להיות חשיפת ילדי הגנים לשפה זרה, ויש להיערך לכך היערכות דידקטית מבעוד מועד.

התזה הראשונה שזכתה לטיפול מקיף היתה "הכשרת מורים טובים ללומדים צעירים". הבעיה המרכזית בהכשרת מורים מיומנים לבני הגילים הנזכרים לעיל נובעת מן הדרישות המרובות שמסלול זה מחייב את המתמחים בו. המורה לאנגלית המתמחה בלומדים צעירים חייב לדעת את השפה האנגלית על בוריה, כמו עמיתו העוסק בהוראת האנגלית בחטיבת הביניים או בתיכון. עם זאת עליו להצטיין גם במלאכת-יד, להיטיב לשיר, לרקוד ואף להציג, לביים, לשחק ולאלתר, שכן מטרתו לא רק ללמד את יסודות השפה אלא גם, או בעיקר, לחבבה על תלמידיו; וכדי שראשית לימוד האנגלית תצדיק את הסיסמה "English is fun", מורה כזה חייב להיות אמן השפה ולא רק אומן, האמן על השפה; זאת לצד הכשרה

הכרחית בפסיכולוגיה של הגיל הרך, בדיקטיקה ובשאר המיומנויות הנדרשות מכל מורה באשר הוא, קל וחומר לגבי מורה לאנגלית.

דרישות מרובות אלה מצריכות הכשרה ארוכה וקשה, וזו עומדת בסתירה למעמדו הנמוך אולי של המורה בבית-הספר היסודי לעומת עמיתו בחטיבת הביניים או בתיכון, סתירה המתבטאת בהפרש הגדול בשעות עבודתו של הראשון (30 שעות שבועיות) לעומת עמיתו (24 שעות).

במהלך הכינוס התברר שבעיית התדמית משותפת לארצות כמו ישראל, קוריאה וסיישל, בניגוד למצב בארצות אירופיות מתקדמות כמו גרמניה, איטליה וספרד; שם, לפי דיווח נציגיהן, מבחינת מעמד המורה ומשך הכשרתו האקדמית אין כל הבדל בין מורים המתמחים בהוראת אנגלית בבית-הספר היסודי, בחטיבת הביניים או בתיכון. בארצות אלה, כל המורים חייבים לעבור אותה הכשרה בכל הנוגע למיומנות בשפה, למספר הקורסים בפסיכולוגיה ובדיקטיקה, ורק אלה שמתכוונים ללמד בכיתות הגבוהות בתיכון, קרי כיתות י"א-י"ב, מחויבים בהכשרה נוספת (באורח עקרוני, גם בארץ מורים בכיתות י"א-י"ב חייבים להיות בעלי תואר שני, אך למרבה הצער המציאות ברוב בתי-הספר התיכוניים שונה).

במרבית ארצות מערב אירופה, הגורם המכריע בבחירת מסלול הכשרתו של פרח הוראה הוא העדפתו של הסטודנט ולא השיקול המוטעה של מעמד ויקרה.

יתרה מזו, במרבית ארצות אירופה משרתו של מורה בבית-הספר היסודי אינה כוללת יותר מ-20 שעות שבועיות, ובאיטליה מקובל שבשנתיים הראשונות להקניית השפה נעזר המורה לאנגלית באסיסטנט – אם בכיתה למעלה מ-20 תלמידים. למרבה הצער, רק נציגי אינדונסיה, ישראל וקוריאה דיווחו על כיתות שיש בהן מעל 36 תלמידים, ואף כיתות שבהן 40 תלמידים ויותר. מובן שמספר כזה של תלמידים, בתוספת שעות עבודה רבות, הינו מרשם בדוק להברחת הכוחות הטובים מההוראה בכלל ומהוראת האנגלית בבתי-הספר היסודיים בפרט.

יש לציין שהמודל של הכשרת מורים המקובל בדוד ילין, שהצגתי בכינוס, הפתיע לטובה את נציגי כל הארצות, שכן אנו מצויים במקום הראשון מבחינת מספר שעות עבודה מעשית המוקצות להכשרת פרחי ההוראה לתפקידם. נציגים ממערב גרמניה לשעבר דיווחו כי בוגר מכללה, הלומד ארבע שנים, נחשף לשלושים שעות עבודה מעשית רק בשנה האחרונה, ללימודיו, ולא פעם הוא מגלה בשלב זה שאין לו כל יכולת להיות מורה,

כיוון שאיננו אוהב ילדים. מובן שגילוי כה חשוב בשלב כה מאוחר גובל באסון, שכן כבר מאוחר מדי לשנות מסלול. ככלל, אין לשכוח שכניסה לתחום ההוראה בלי אהבה לילדים גם היא בבחינת אסון.

התזה השנייה שיוחדה לה תשומת לב מרובה היתה: "המורה לאנגלית כנשא תרבות". השאלה המרכזית, שמעסיקה כיום את מרבית המורים לאנגלית וכן את מרבית כותבי ספרי הלימוד לאנגלית, הינה: איזו תרבות עליו לייצג; וכיום, בעידן הטלוויזיה והמחשב, כשהילדים חשופים למידע רב כל-כך, ישנה חשיבות רבה לשאלה זו. בשנים האחרונות אין מדברים על התרבות האנגלית אלא על תרבות בריטית, סקוטית, אוסטרלית, אמריקנית וכד'; קיימת גם מודעות לכך שהתרבות האמריקנית אף היא איננה עשויה מקשה אחת, ולפיכך המורה לאנגלית מוצא עצמו מתלבט מול אפשרויות רבות, בשעה שעד לפני כעשרים וחמש שנים כמעט לא היתה כל התלבטות, שכן היה ברור שכאשר דובר על תרבות אנגלית הכוונה היתה לתרבות הבריטית.

גם בעניין זה זכה המודל המקובל בארץ להתעניינות רבה. בארץ, החומר הלשוני מעובד לרבדים של התרבות המקומית, הקרובה והרלוונטית לתלמיד; כך אנו מלמדים את חגי ישראל באנגלית, לצד סיפורי עמים ופרקים בתולדות השואה. המטרה היא לחזק בלב התלמיד את ההרגשה שהוא לומד שפה חיה ורלוונטית לעולמו – ולא משהו רחוק ומנוכר, המזכיר את הוראת הלטינית באירופה לפני דור או שניים. זאת בניגוד גמור למקובל בארצות רבות, שבהן השפה האנגלית פותחת בפני הלומד את שערי התרבות האנגלית – בריטית או אמריקנית – בלא כל רלוונטיות לחווי התלמיד ותרבותו.

בלטה במיוחד הדוגמה שהציג הנציג הקוריאני. הוא סיפר שהוראת האנגלית בארצו מבוססת על תשתית התרבות האמריקנית בלבד, תרבות שאינה רלוונטית לרוב הילדים. הם מוצאים עצמם מדקלמים את תפריט ארוחת הבוקר האמריקנית, הכולל פרי, דגני בוקר ופנקייקס (חביתיות), בעוד הם רגילים לצלוחית אורז מתוק וסמיק, ואותה אין ביכולתם לתאר באנגלית. עובדה זו גורמת לילד תחושת ניכור לשפה ולתרבות שהיא מציגה, בה במידה שהוא חש זרות למראה תמונות הילדים הלבנים והעגלגלים המופיעים בספרי הלימוד שלו.

המורה לאנגלית כנשא תרבות חייב להיות מודע לתרבות שהוא מתכוון להציגה, ועליו להדגיש שזו רק אחת התרבויות של העמים הדוברים

אנגלית. עם זאת יש לדאוג לכך ששפת היעד תוקנה כך שתוכני הלימוד יהיו רלוונטיים למקום ההוראה ולזמנה; שאם לא כן, הילד עלול להרגיש ששפת היעד אינה עונה על צורכי היום-יום שלו, ולפיכך אין תועלת רבה ברכישתה.

עם זאת, יש להישאר ערניים לכל נמנע מהילד חשיפה בסיסית ומפגש בסיסי עם אחת התרבויות ששפתן אנגלית. יש ללמדו שירי חנוכה באנגלית לצד שירי חג המולד, ובדרך זו נחשוף אותו לא רק להווי אחר, אלא גם להכרה כי אנו חלק בלתי נפרד מעולם שיש ללמוד על אודותיו ולהכיר את יושביו.

המורה לאנגלית כנשא תרבות חייב להיות מודע לקשר שבין השפה לבין תרבותם של הדוברים אותה ולבעיה של הוראת שפה זרה תוך חשיפת התלמידים לשפת היעד ולתרבותה. לפיכך, בארצות שבהן חיים תושבים רבים הדוברים את שפת היעד, נקל על המורה המלמד את שפת היעד לקרב את תלמידיו אל השפה ותרבותה, כיוון שהתלמיד איננו זר לאותה שפה אף שאיננו דובר אותה.

דוגמה נוחה לכך היא חשיפת הילדים בישראל לאנגלית. רוב הילדים המתחילים ללמוד אנגלית בבית-הספר היסודי נחשפו כבר אל השפה ואל תרבויות דוברות אנגלית ולו היחשפות סבילה, הן בגלל העלייה מארצות דוברות אנגלית והן דרך הטלוויזיה. אי לכך, עבודת המורה לאנגלית בארץ איננה מתחילה במצב שהשפה הנלמדת זרה לחלוטין לאוזן התלמידים. שונה הדבר ביחס לילדים בארצות כמו הונגריה או קוריאה, שם כמעט שאין אנשים הדוברים אנגלית כשפת-אם, והסרטים מושמעים בדיבור לשפת המקום. בארצות אלה נשללת מן הילד הזדמנות פז להיחשף לשפת היעד, היחשפות שתקל על קליטת השפה.

עבודת המורה לאנגלית כנשא תרבות בארץ שונה, משום כך, מעבודת עמיתיו בקוריאה או בהונגריה, שם הילד נפגש לראשונה עם השפה רק בבית-הספר. על-פי רוב גם אין בארצות אלו אנשים דוברי אנגלית, שאורח חייהם אנגלו-סקסי, המייצגים סממני תרבות המאפיינים יוצאי ארצות דוברות אנגלית. עבודת המורה המלמד שפה זרה במקום שאין דוברים אותה ברחוב או שאינה נשמעת בכלי-התקשורת קשה ומסובכת יותר, ולמרבה הצער גם מתסכלת יותר. התלמיד הישראלי, החשוף ממילא לאנגלית, יקלוט את השפה מהר יותר ויהיה מסוגל להשתמש בה לצורכי יום-יום — שיחה, קריאת מאמר ואף כתיבת מכתב. לעומתו התלמיד הקוריאני או ההונגרי, כך דיווחו נציגי המדינות האלה, מסוגל בתום

לימודיו בבית-הספר התיכון לתקשר באנגלית ברמה של שיחה בסיסית ומגומגמת ביותר, אף כי יש לו היכולת לקרוא טקסט ולהבין. כלומר, בתום תהליך הלימוד של שפת היעד יהיו התלמידים בעלי יכולת מינימלית להשתמש בשפה לשם תקשורת מילולית ובעלי יכולת מסוימת בקריאה ובכתיבה.

פן נוסף לקשר בין שפה לבין תרבות הדוברים בה והמשמעות שיש לכך בהוראת שפה זרה העלה הנציג האינדונסי. הוא סיפר כי בשל יראת הכבוד שהצעירים רוחשים בארצו למבוגרים, משפט באנגלית (מספר שמקורו בבריטניה) כמו: "Dan advised his father to buy a car" יעורר בכיתה מהומה רבה; וזאת כיוון שלפי הבנת הילד האינדונסי, דן איננו נמצא במעמד שהוא יכול ליעץ לאביו. במקרה הטוב הם יתפשרו על משפט כמו: "Dan suggested his father to buy a car." כיוון שהמילה suggest נראית להם מאופקת יותר מהמילה advice, אף שמבחינת ההגדרה המילונית פירוש שניהן – ליעץ. המורה לאנגלית כנשא תרבות חייב לנווט את דרכו כך שחשיפת תלמידיו לשפה האנגלית ותרבותה לא תפגע במסורת ובמוסכמות תרבותיות, ועם זאת תפתח בפניהם צוהר אל תרבות או תרבויות אחרות, במקרה זה תרבויות של עמים דוברי אנגלית.

מציאת שביל הזהב בין הוראת שפה זרה ומאפייניה התרבותיים לבין הוראת תכנים רלוונטיים למקום ולזמן שבהם היא נלמדת, הינה מיומנות נוספת הנדרשת מן המורה לאנגלית; וכאשר מדובר במורה המתמחה בהוראת אנגלית ללומדים צעירים, שלרשותם אוצר מילים מצומצם, עומדים בפניו גם קשיים הנובעים מעצם ההתחלה החדשה והשונה כל-כך מכל תחום הוראה אחר. זהו אתגר המעלה את מיומנות ההוראה לדרגת אמנות ממש.

התזה השלישית שהועלתה בכינוס, כהמשך טבעי כמעט לשאלת הרלוונטיות של חומר הלימוד ותפקיד המורה לאנגלית כנשא תרבות, היתה "מקומם של הסיפור והאגדה בהקניית השפה לילדים". סוגיה זו קיבלה משנה תוקף בגלל החשש לדחיקת רגליהם של הסיפור הנאיבי והאגדות מעולמם של הילדים, השקועים בעידן הטלוויזיה, הווידאו, המחשב והמדע הבדיוני.

המציאות מראה כי יש מקום בחיי הילד גם לאגדות, אלא שיש לחדשן מעט ולעדכן להווי החיים המודרני. צבי הנינג'ה, למשל, אינם אלא מעין עיבוד מודרני לדמויות אבירים גיבורים, רודפי צדק, שצורתם עוותה בגלל כישוף. רובין הוד בגירסתו הקולנועית, שריתקה המוני ילדים אל

המרקע, הוא אותו רובין חוד שהוריהם והורי-הוריהם אהבו לקרוא עליו בהיותם ילדים. יש לעודד את חשיפת הילד המודרני והמתנוחכם גם לאגדות נאיביות יותר, שהיו חלק בלתי נפרד מהווי הילדות של בני הדורות הקודמים, כמו אותן אגדות שבהן הפיות תופסות מקום מרכזי. באגדות מצויים עדיין התוס והחלום, שאותם אין לשלול מהילדים גם בעידן שבו הרופוטריקים, סופרמן, באטמן ואיש העכביש כובשים את המרקע ואת ספרי הילדים.

דגש מיוחד הושם על חשיבות הקריאה וקריאת סיפורי אגדות בפרט ללומדים הצעירים, לא רק כבסיס להקניית שפה זרה אלא כבסיס לבניית עולם המושגים והרגש של הילד.

שלוש התזות הנ"ל היו הבסיס לגיבושה של תשתית להוראת השפה האנגלית לתלמידים צעירים, כשהמגמה היא להוריד את הגיל שבו מתחילים בהקנייתו, לגיל 5-6, כלומר ללמד אנגלית אפילו בגיל הגן.

דבר זה יתאפשר אם יימצא כוח-אדם מיומן, שהתמחותו תאפשר עבודה עם ילדים רכים בתנאים אופטימליים, שפירושהם הלכה למעשה:

★ עיבוד תכניות לימוד שתוכניהן רלוונטיים לעולם הילד ולהווי המקומי שלו, תוך פתיחת צוהר למקומות אחרים ולתרבויות אחרות.

★ העשרת הוראת השפה בתכנים ובמושגים שיבנו את עולם המושגים ועולם הרגש של הילד, על-ידי התאמתם לגילו החד של הלומד.

★ עידוד מורים להתמחות בהוראת השפה האנגלית לילדים, על-ידי מתן הכשרה נאותה, ושיפור מעמדם המקצועי על-ידי הכרה בכישוריהם המיוחדים של המתמחים בתחום זה ותיגמולם כראוי.

כל באי הכנס הכירו בחשיבותה של הוראת האנגלית מגיל הקרוב ככל האפשר לתחילת הלימוד בבית-הספר. תשומת-לב מיוחדת ניתנה להוראת האנגלית לילד הישראלי, הקוריאני והערבי, שעבורם משמעות הדבר חשיפה למערכת סמלים נוספת, על כל הקושי הכרוך בכך; ילדים אלה ייאלצו להתמודד בעת ובעונה אחת עם האלפבית של שפת אמם, עם סמלי המתמטיקה ועם האלפבית האנגלי, הנכתב משמאל לימין. הועלתה הצעה כי במקרים אלו כדאי לדחות את הוראת האנגלית בשנה, עד שהילד ירכוש שליטה בסיסית בקבוצות הסימנים הראשונות, או להקדים בשנה את הוראת האנגלית, בטרם ייחשף הילד ללימוד האלפבית

בשפת אמו ולמתמטיקה. מכל מקום, החשיפה לשלוש קבוצות הסימנים בעת ובעונה אחת עלולה להקשות על ילדים צעירים.

לסיכום, יש לתת עדיפות להוראת האנגלית לילדים ולעודד מורים להתמחות בתחום זה, שאיננו רק מיומנות אלא אמנות, שיסודה בתפיסה "English is Fun". מורה טוב יחבב את השפה האנגלית על לומדיה, ולכך חשיבות רבה בעידן המודרני, שבו הפכה האנגלית ללינגואה-פרנקה של האדם המשכיל באשר הוא. אם לא ניטיב להכשיר את ילדינו בשפה האנגלית, לא נצידם בכישורי חיים נאותים למאה העומדת בפתח.